

INLEIDING

Ruud Peters

Het onderwerp van deze bundel (Inpassing van islamitisch recht in Europese rechtssystemen) toont aan dat de beoefening van het islamitische recht niet meer alleen een exotische en zuiver academische discipline is maar ook weer een praktisch vak is geworden. Praktisch nut en de behoeften van de praktijk hebben gedurende de laatste anderhalve eeuw een sterke invloed uitgeoefend op de studie van de *shari'a* in West-Europa, en Nederland in het bijzonder. In deze inleiding wil ik heel in het kort de ontwikkelingen schetsen van de studie van het islamitische recht in Nederland en West-Europa en laten zien hoe onder invloed van historische ontwikkelingen de behoeften van de praktijk veranderd zijn.

Waarom wordt buiten de islamitische wereld het islamitische recht bestudeerd? En wat maakt de studie van het islamitische recht toch anders dan de studie van, ik noem maar wat, het Roemeense of the Vietnamese recht. Voor ik de vraag kan beantwoorden, eerst een paar woorden over de studie van het recht in het algemeen. Onderwijs en onderzoek van het recht zijn altijd sterk gekoppeld geweest aan de behoeften van de praktijk. Er moesten en moeten beroepsjuristen opgeleid worden en onderzoek van het nationale recht is nodig om de kennis ervan te vergroten, zodat de praktijk zoals rechtspraak, wetgeving en advocatuur er hun voordeel mee kunnen doen. Voor de studie van buitenlandse rechtssystemen geldt in grote lijnen hetzelfde motief: het nut voor de eigen, nationale rechtspraktijk. Voor de studie van het islamitische recht is dat niet anders. Maar er komt ook nog iets bij: het islamitische recht wordt buiten de islamitische wereld ook onderzocht om meer kennis en inzicht te krijgen over islamitische culturen, of als een spiegel voor de sociale geschiedenis. Dan wordt het bestudeerd om meer inzicht in islamitische maatschappijen te krijgen, wat natuurlijk ook praktisch nut kan hebben. Hierdoor onderscheidt de beoefening van het islamitische recht zich van de studie van bijvoorbeeld het Portugese recht.

De studie van het islamitische recht in West-Europa in het algemeen en Nederland in het bijzonder heeft gedurende de laatste honderdvijftig jaar verschillende fasen doorlopen. De eerste periode viel samen met het tijdperk van het kolonialisme, toen grote delen van de islamitische wereld

door het westen overheerst werden. Toen in de loop van de negentiende eeuw het Nederlandse bestuur over het huidige Indonesië zich uitbreidde, realiseerde de bestuurders zich dat het nuttig was om het recht van de koloniale onderdanen te kennen. Omdat zij moslims waren, werd automatisch aangenomen dat onder hen de *shari'a* werd toegepast. Daarom begon men de basisteksten van de fiqh volgens de shafi'itische school door vertaling toegankelijk te maken en verschenen er handboeken waarin de rechtsregels uiteen werden gezet. Nu vrijwel vergeten geleerden als A. Meursinge, S. Keyzer, A.W.Th. Juynboll en L.W.C. van den Berg hebben op dit gebied pioniersarbeid verricht. In Engeland, Frankrijk en Italië (na de bezetting van Libië in 1912) verschenen vergelijkbare werken. In twee instantie werden praktische handboeken geschreven, die gebruikt konden worden door koloniale rechters als die zelf islamitisch recht moesten toepassen, zoals in Brits Indië of door koloniale bestuursambtenaren, zodat ze de inheemse rechters konden controleren. Hieraan danken wij de *Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche Wet* van Th. W. Juynboll, dat in 1903 het licht zag. Franse, Engelse en Italiaanse geleerden schreven ook zulke handleidingen.

Na de dekolonisering werd de beoefening van het islamitische recht weer een zuiver academische discipline. Onder invloed van de seculariseringstheorieën ging men ervan uit dat het islamitische recht steeds minder toegepast zou worden. De praktische relevantie van de studie ervan was gering. De meeste onderzoekers die zich hiermee bezig hielden waren filologisch en historisch geschoolde islamwetenschappers, met als meest bekende voorbeeld Joseph Schacht. Studies van het islamitische recht hadden vooral een islamwetenschappelijke invalshoek. Brugmans dissertatie *De toepassing van het Mohammedaanse recht in het hedendaagse Egypte* is hiervan een duidelijk voorbeeld. Deze studie had geen praktisch, juridisch doel, maar probeerde duidelijk te maken in hoeverre het Egyptische rechtssysteem beïnvloed was door het islamitische recht. Alleen in Groot-Brittannië waren er ook nog juristen zoals J.N.D. Anderson, die zich met de moderne toepassingen van het islamitisch recht bezig hielden.

Twee ontwikkelingen leidden in de jaren tachtig van de vorige eeuw tot een grotere interesse voor de *shari'a*. De eerste is de opkomst van de politieke islam, en het aan de macht komen van islamitische regimes. Daardoor werd in een aantal islamitische landen het proces van westerlijking van het recht een halt toegeroepen. Westerse wetboeken werden vervangen door op de *shari'a* geïnspireerde codes. Delen van het islamitische recht die door geleerden als Schacht en Coulson nog als

zuiver theoretisch beschouwd werden, kregen nu praktische toepassing in de vorm van *shari'a* straf- en belastingwetgeving en wettelijke bepalingen op het gebied van rente. Kennis van het islamitische recht werd daardoor weer relevant voor het begrip van de hedendaagse islamitische wereld en de studie van de *shari'a* verloor daardoor haar historische en theoretische karakter.

In de jaren tachtig en negentig kwamen praktijkjuristen weer in aanraking met het islamitische recht. Door de komst van grote groepen moslims moest de rechtspraak steeds meer rekening houden met islamitische normen. De studie van Susan Rutten *Muslims in de Nederlandse rechtspraak* (1988) documenteert nauwkeurig in hoeverre het Nederlandse recht zich aanpast aan de aanwezigheid van moslims. Ook de specialisten op het gebied van het i.p.r. merken dat kennis van het Marokkaanse recht, en dan vooral het familierecht, noodzakelijk is voor de praktijk. Dit was de belangrijkste reden voor de Nederlandse vertaling de *Mudawwana*, het Marokkaanse wetboek van personen-, familie- en erfrecht, door Maurits Berger en Jeroen Kaldenhoven (1989). Sinds die tijd zijn er in Nederland talrijke publicaties verschenen op het gebied van het Marokkaanse recht. Vanzelfsprekend is ook de belangstelling voor het Turkse recht toegenomen, maar omdat dit gerecipieerd westers recht is en geen islamitisch recht, heeft dit niet bijgedragen tot een grotere belangstelling voor het islamitische recht.

Dit is de context waarbinnen we de bijdragen in deze bundel moeten situeren. De aanwezigheid van islamitische gemeenschappen in West-Europa heeft geleid tot een nieuwe fase in de studie van het islamitische recht. Het is daarom passend dat het twintigste RIMO-symposium gewijd is aan de verhouding tussen het islamitische recht en de Europese rechtssystemen op het terrein van de formele en informele geschilbeslechting. Die verhouding kan bestudeerd worden vanuit twee perspectieven. Het eerste perspectief is dat van de moslingemeenschappen zelf. Op welke wijze zoeken moslims naar manieren om hun onderlinge geschillen volgens eigen normen op te lossen? Op allerlei niveaus worden geschillen binnen de gemeenschap informeel beslecht en in sommige landen, zoals Engeland, bestaan er geïnstitutionaliseerde vormen van conflictbeslechting volgens de *shari'a*. Het ontvangende rechtssysteem zal daarin positie moeten kiezen. En dat is dan het andere perspectief: In hoeverre biedt het bestaande rechtssysteem de mogelijkheid tot erkenning van dergelijke vormen van conflictbeslechting en, daardoor, van rechtspluralisme? Daarmee zijn ook beleidskeuzes verbonden. Gezien het politieke belang dat gehecht wordt aan integratie van de islamitische nieuwkomers, zullen

politici de vraag stellen of het erkennen en faciliteren van onderlinge vormen van geschiloplossing de integratie in de weg staat dan wel bevordert.

Deze problemen doen zich nu in de meeste Europese landen voor. In de bijdragen van David Pearl ('Dispute settlement amongst the Muslim Community in the UK'), Christina Jones-Pauly ('The insertion of Islamic Law in the European system of law and the informal settlement of disputes of Muslims in Germany') en van Musthapha El-Karouni met Marie-Claire Foblets ('Les conflits et leur résolution au sein de la communauté musulmane en Belgique') wordt de situatie in respectievelijk het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en België besproken. De Nederlandse context komt aan de orde in de studies van Niels van Manen ('Mediation en interculturele geschillen'), Sadik Harchaoui ('Op zoek naar rechtstatelijke verankering van conflictoplossend vermogen onder etnische minderheden') en Wibo van Rossum ('*Cem*-rechtspraak als formeel-informele manier van conflictoplossing onder alevitische Turken').